

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

OG ./ riksåklagaren angående tillstånd till prövning i hovrätt av mål om olaga intrång

(Svea hovrätts beslut den 19 januari 2023 i mål B 216-23)

Högsta domstolen har beslutat att riksåklagaren ska svara skriftligen på överklagandet. Jag vill anföra följande.

Inställning

Jag bestrider OG:s yrkande. Det finns enligt min uppfattning inte skäl att meddela tillstånd till målets prövning i hovrätten.

Bakgrund

OG åtalades för olaga intrång med påstående om att han tillsammans och i samförstånd med andra den 20 augusti 2022 stannat kvar i Volvo Car Sverige Aktiebolags lokaler i Stockholm utan att ha rätt till det. Han stannade enligt åtalet kvar i lokalerna efter stängning trots tillsägelser att lämna lokalerna. Tingsrätten dömde OG mot hans nekande för olaga intrång. Hovrätten meddelade inte prövningstillstånd.

Överklagandet

OG har yrkat att Högsta domstolen ska återförvisa målet till hovrätten för prövning i sak eller frikänna honom från ansvar för olaga intrång.

Som skäl för prövningstillstånd har han gjort gällande att det behövs vägledning i frågorna om vad som utgör skyddad lokal, vad som utgör obehörigt kvarstannande, om det är oproportionerligt att straffa honom med hänsyn till hans demonstrations- och yttrandefrihet samt om han ska vara fri från ansvar på grund av nöd (s.k. klimatnödläge).

Grunder

Bestämmelsen om prövningstillstånd i hovrätt

Enligt 49 kap. 14 § rättegångsbalken ska prövningstillstånd meddelas om det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till (ändringsdispens), om det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till (granskningsdispens), om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt (prejudikatdispens), eller det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet (extraordinär dispens).

Kraven för prejudikatdispens måste anses vara något lägre ställda i hovrätten än i Högsta domstolen. Ett skäl för det har ansetts vara att en uppmärksam och generös tillämpning i hovrätterna av bestämmelsen om prejudikatdispens är en förutsättning för att Högsta domstolen ska få ett tillräckligt urval av mål för att kunna fullgöra sin prejudikatbildningsuppgift. Vidare uttalas att det inte är helt ovanligt att Högsta domstolen – sedan en part överklagat ett beslut av hovrätten genom vilket prövningstillstånd inte meddelats – beslutar om prejudikatdispens. Detta förutsätter formellt sett att det finns ett prejudikatintresse som hänför sig till själva tillståndsprövningen i hovrätten. Praktiskt sett kan Högsta domstolen emellertid, för att systemet ska fungera, sägas ge ändringsdispens i de fall där den finner att hovrätten bort meddela en prejudikatdispens (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m. [2022, version 93, JUNO], kommentaren till 49 kap 14 §).

Straffansvaret för olaga intrång

För olaga intrång döms den som i annat fall än när det gäller bostad eller annat liknande boende tränger in eller stannar kvar i en byggnad eller ett fartyg, på en gårdsplan eller på en annan liknande plats (4 kap. 6 § andra stycket brottsbalken).

Nuvarande utformning av straffbestämmelsen infördes den 1 juli 2022 (prop. 2021/22:194).

I förarbetena konstaterades att lagstiftaren under senare tid hade skärpt sin syn på integritetskränkande brottslighet mot enskilda. Den skärpta synen på integritetskränkande brottslighet bedömdes motivera en översyn av straffbestämmelserna om (bl.a.) olaga intrång. Vidare framstod straffskalan för olaga intrång som lindrig i förhållande till annan brottslighet av jämförbart slag. Till detta kom att bestämmelsen, som inte har ändrats sedan brottsbalken infördes 1965, bedömdes vara ålderdomligt formulerad. Det kunde vid en samlad bedömning ifrågasättas om den tidigare utformningen av bestämmelsen säkerställde ett tillräckligt starkt och ändamålsenligt skydd mot intrång på andra platser än bostäder. Det straffrättsliga skyddet mot olaga intrång bedömdes mot denna bakgrund behöva moderniseras och stärkas. (A. prop. s. 14 f.)

Straffbestämmelsen ändrades vad gäller språk och utformning. Den tidigare uppräknningen av kontor, fabrik och upplagsplats eller annat dylikt ställe togs bort och ersattes med uttrycken en byggnad, ett fartyg, en gårdsplan eller en annan liknande plats. Någon inskränkning av det skyddade området var inte avsedd. Liksom tidigare avsågs i det skyddade området ingå t.ex. enskilda arbetsrum, andra arbetsplatser, föreningslokaler, skolor och förskolor, stall samt trappuppgångar och andra gemensamma utrymmen i flerfamiljsfastigheter. Med tillägget av gårdsplan i bestämmelsen klargjordes att tillämpningsområdet även omfattar sådana platser. (A. prop. s. 41.)

Den förändrade utformningen motiverades närmare enligt följande (a. prop. s. 21).

Uppräkningen av vilka platser som ska omfattas av det skyddade området vid olaga intrång, nämligen kontor, fabrik, annan byggnad eller fartyg, upplagsplats eller annat dylikt ställe, har inte ändrats sedan bestämmelsens tillkomst 1965 (se närmare om det skyddade området i avsnitt 4.1.1). Uppräkningen är liksom den i bestämmelsen om hemfridsbrott omodern. Den är inte heller uttömmande och har skapat oklarhet om vad som omfattas av det skyddade området. En alltför detaljerad uppräkningslista i lagtext kan visserligen vara lätt att tillämpa i de fall då den aktuella situationen faller direkt under bestämmelsens ordalydelse, men det kan vara svårt att fånga upp alla situationer som bestämmelsen bör omfatta. En alltför detaljerad bestämmelse kan dessutom bli svår att överblicka och riskerar att inte följa med i samhällsutvecklingen och framstår som mindre väl förenlig med hur straffbestämmelser generellt är utformade. Regeringen ser en risk med att, som *Jämställdhetsmyndigheten* föreslår, tydligt peka ut ytterligare platser i tillämpningsområdet eftersom bestämmelsen då riskerar att uppfattas som uttömmande och bidra till än mer oklarheter vid rättstillämpningen. Däremot kan en väl avvägd uppräkningslista i kombination med vägledning om hur begreppen bör tolkas bidra till en mer enhetlig rättstillämpning. Det finns därför precis som för bestämmelsen om hemfridsbrott skäl att ersätta uppräkningslistan med färre begrepp som fångar upp de platser som i dag omfattas av det skyddade området och som samtidigt minimerar risken för att nya platser i framtiden utesluts från tillämpningsområdet.

Till att börja med bör därför ”kontor, fabrik, annan byggnad eller fartyg” ersättas med ”en byggnad eller ett fartyg”. Det kan inte anses råda någon tvekan om att begreppet byggnad även innefattar kontor och fabrikslokaler. I begreppet inkluderas även sådana platser som även sedan tidigare ingår i det skyddade området, men som inte uttryckligen räknas upp i bestämmelsen, såsom enskilda arbetsrum, andra arbetsplatser, föreningslokaler, skolor och förskolor, stall samt trappuppgångar och andra gemensamma utrymmen i flerfamiljsfastigheter. Liksom i första stycket bör uttrycken intränger och kvarstannar ersättas med ”tränger in” respektive ”stannar kvar”. Uttrycket upplagsplats stryks då det får anses omfattas av uttrycket ”på annan liknande plats”, som förs in i stället för ”annat dylikt ställe”. I uttrycket annan liknande plats kan under vissa förutsättningar även t.ex. skolgårdar inkluderas, t.ex. om och när allmänheten inte har fritt tillträde dit och det är angeläget att platsen ska kunna fredas mot obehöriga (jfr avsnitt 4.1.1).

Efter remissynpunkter om att lantbrukare kände rädsla och oro för sin egen och sin verksamhets säkerhet, inte minst när personer uppehåller sig på gårdsplanen tillhörande lantbruket och genomför manifestationer som direkt eller indirekt fördömer lantbrukaren och dennes verksamhet som oetisk och skadlig och inte sällan som brottslig, förtydligades straffbestämmelsen så att gårdsplaner uttryckligen omfattas av det skyddade området. Det konstaterades att lantbrukare och andra som bedriver verksamhet med djur ska kunna känna trygghet och kunna bedriva sin verksamhet på ett säkert sätt. Något krav på att gårdsplanen skulle vara markerad med staket eller skyltning infördes inte. Även utan inhägnad eller dylikt borde det enligt förarbetsuttalandena vara möjligt att konstatera att det inte är fråga om en allmän plats och att t.ex. demonstrationsfrihet inte råder där. (A. prop. s. 22.)

På samma sätt som gällt hittills är det även efter lagändringarna en förutsättning för straffansvar att intrånget eller kvarstannandet skett obehörigen. Där-

med utesluts från straffansvar sådana förfaranden som har skett med samtycke, som har stöd i t.ex. lag eller sedvana eller som efter en intresseavvägning i det enskilda fallet inte bör vara straffbara. Vid en sådan intresseavvägning kan bl.a. intrångets karaktär och varaktighet och personens agerande på platsen vara av betydelse (jfr NJA 1987 s. 148 och NJA 1983 s. 662).

Min bedömning

Lagändringarna den 1 juli 2022 infördes för att säkerställa ett tillräckligt starkt och ändamålsenligt skydd mot intrång även på andra platser än bostäder. Motiven bakom reformen var den på senare tid skärpta synen på integritetskränkande brottslighet mot enskilda. Avsikten med reformen var att stärka skyddet och att dessutom skärpa synen på brottet genom bl.a. höjt maximistraff.

I målet är det klarlagt att OG tillsammans och i samförstånd med andra har stannat kvar i Volvo Car Sverige Aktiebolags lokaler efter att lokalerna stängts för allmänheten och trots tillsägelser från polisman om att lämna lokalen.

Skyddad plats

När det gäller frågan om OG befunnit sig i en lokal som är omfattad av det skyddade området vid olaga intrång är det utrett i målet att den aktuella utställningslokalen var stängd för allmänheten och att OG var informerad om stängningen när han, tvärtemot polisens instruktioner, stannade kvar i lokalen till dess att han fick avlägsnas av polisen. Till skillnad från vad som var fallet i NJA 1995 s. 84 är det i det nu aktuella fallet alltså inte fråga om kvarstannande i en lokal med öppethållande för allmänheten. I Högsta domstolens avgörande refereras Lagrådets kommentarer under beredningen av den ursprungliga straffbestämmelsen om att ett agerande som innebar att någon nattetid olovligt intränger i en offentlig, stängd byggnad och liknande borde kunna bestraffas, oavsett att byggnaden på dagen står öppen för allmänheten (se även prop. 1962:10, s B 421 och 422).

När det gäller utformningen av straffbestämmelsen och de förarbetsuttalanden som finns om uppräkningsplatser som omfattas av det skyddade området står det genom förarbetsuttalandena klart att uppräkningsplatserna inte, på det sätt som överklagandet tycks göra gällande, är uttömmande.

Något behov av vägledning i frågan om lokalen omfattas av det skyddade området vid olaga intrång finns enligt min uppfattning inte. Rättsläget är klart.

Obehörigen stannat kvar

OG:s agerande i strid med myndighets anvisning om att lämna platsen innebär att han stannat kvar obehörigen på platsen och att hans agerande är straffbart. Han har uppmanats av polisen att lämna platsen och beretts möjlighet att lämna

frivilligt men valt att i strid med tillsägelsen stanna till dess att han fick bäras ut. Vid dessa förhållanden är det, som tingsrätten konstaterat, utan betydelse att kvarstannandet pågick under endast en begränsad tid och att förfarandet i princip var lugnt och fredligt. Även om avsikten med handlandet var att demonstrera mot klimatförändringarna har OG handlat klandervärt. Vid en sådan intresseavvägning i det enskilda fallet som bestämmelsen om olaga intrång får anses ge utrymme för står det enligt min uppfattning klart att OG:s handlande inte är undantaget från straffansvar.

Högsta domstolen har uttalat sig i frågan om obehörighet tidigare och rättsläget är enligt min uppfattning oförändrat sedan dess (se NJA 1987 s. 148 och NJA 1983 s. 662). Något behov av ytterligare vägledning i frågan finns därför inte.

Demonstrationsfriheten

När det gäller OG:s invändning om att hans grundlagsskyddade rätt till demonstrationsfrihet utesluter straffansvar för olaga intrång, så konstaterar jag att rätten att demonstrera enligt 2 kap. 1 § regeringsformen gäller på allmän plats. Lokalen var stängd för allmänheten när OG tillsammans med andra stannade kvar i strid mot polisens instruktioner om att lämna. Lokalen utgjorde därmed inte en allmän plats där demonstrationsfrihet råder (jfr prop. 2021/22:194 s. 22). OG hade fått besked från polisman om att lokalen var stängd och att han måste lämna platsen men valde ändå att stanna kvar. Hans agerande omfattas därför inte av grundlagsskyddet.

Det finns inte något behov av vägledning i frågan. Rättsläget är enligt min uppfattning klart.

Nöd

Det OG har gjort gällande om att han befunnit sig i s.k. klimatkatastrof utgör inte omständigheter som innebär att en nödsituation enligt 24 kap. 4 § brottsbalken har varit för handen vid gärningen. När det gäller skydd mot allmänna intressen, som exempelvis miljö och klimat, har Högsta domstolen tidigare slagit fast att det ankommer på statsmakterna att genom lagstiftning eller i annan i grundlagen föreskriven ordning träffa avgöranden i sådana frågor, och att den enskilde då inte under åberopande av nödreglerna kan legitimera lagstridiga handlingar med hänvisning till att han velat till skydd för sig själv eller annan avvärja dessa risker (se NJA 1982 s. 621). Högsta domstolen har i ett senare avgörande på nytt upprepat att det i fråga om sådana allmänna intressen som t.ex. naturskydd i första hand ankommer på myndigheter på statlig eller kommunal nivå att avväga dessa intressen gentemot eventuella motstående enskilda eller allmänna intressen och att med tillämpning av gällande lag vidta erforderliga skyddsåtgärder, vilka i många fall innebär begränsningar i enskild rätt (se

NJA 2000 s. 302 med hänvisning till NJA II 1994 s 438 och Holmqvist m. fl., Brottsbalkskommentaren s 24:44). Utrymmet för enskilda personer att själva göra en sådan intresseavvägning och till skydd för allmänna intressen handla på ett sätt som hindrar utövningen av enskild rätt måste enligt Högsta domstolen anses utomordentligt begränsat, och det kan, när ett sådant ingripande sker, endast undantagsvis komma i fråga att fria från straffansvar på grund av nöd.

Någon ytterligare vägledning i frågan om s.k. klimatnöd än den som Högsta domstolen redan har gett behövs enligt min uppfattning inte.

Slutsats

Min sammanfattande bedömning är att rättsläget är klart i de frågor som överklagandet väcker. Hovrättspraxis är enhetlig när det gäller situationer då någon har anmodats att lämna en plats som är omfattad av det skyddade området vid olaga intrång men inte hör sammat anmodan (se RH 1986:16, RH 1988:62 och RH 2002:41 samt bl.a. Svea hovrätts dom den 6 mars 2019 i mål B 216-23 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 19 januari 2023 i mål B 6756-22, jfr. även Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 11 juni 2009 i mål B 2451-08 och Göta hovrätts beslut den 8 april 2016 i mål B 3284-15 och 724-16 att inte meddela prövningstillstånd avseende Kalmar tingsrätts domar den 5 november 2015 i mål B 770-14 och den 17 februari 2016 i mål B 3126-15). Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum har inte fått några frågor eller har kännedom om några domar som tyder på att rättsläget i de frågor som överklagandet väcker skulle vara oklart i något avseende.

Det saknas därmed, enligt min bedömning, skäl för prejudikatdispens med anledning av överklagandet och finns heller inte något skäl att meddela tillstånd till målets prövning i hovrätten.

Petra Lundh

Eva Bloch

Kopia till:
Utvecklingscentrum.
Assistentåklagare Gustav Andersson.
City åklagarkammare i Stockholm (AM-131184-22).